

Jose Angel Irigarayren
"Kondairaren Ihafterian"

Jon Kortazar

0. Liburu hau, zer?¹

Poema-liburu bat dugu begi-aurrean. Hiru-lau bider irakurria jadanik. Pausaz, soseguz, batzuetan, eta arin (bere luzera laburrean, 44 or.) besteetan. Eta oraindik, liburuaren aberastasunean murgildurik hasten naiz idazten.

Liburu hau zer den? Poema-liburu bat dela esan behar. Hau da, ez dela poema soltez egindako liburua. Batasun bat duela aitortu behar. Liburu bat dela, zentzu osoan liburu. Ez da poemena pilaketa bat. Agian, poema bakarra da liburu osoa.

Ez dut estructuresa zehatzik aurkitu. Baina liburuak badu zentzu musikal bat, bere osotasunean eta batasunean. Behin eta berriro sortzen, azaltzen ditu idazleak elementu berak, aire nagusi bat gogorazi nahi balu bezala.

Gogorapen hauean garrantzi berezia dute bi elementuk:

1) Liburuak zehar agertzen diren kantoreak (narratzaileak): idazlea bera («dut egun egiten olerki», 9. or.), Miel Oxin (12. or.), Koblakari zaharra (18 or.), Gizona eta gauzak (24. or.).

2) Eta herria aurrera doan «bitartean»², jendea, behin eta berri, (agian, Detxepereren oihartzunez) kantatzera irteten da plazara, toberara, ihafterira.

Azterketa oraindik estructuresazioaren arloan atxekiz, badirudi liburuak ziklotan banatua dagoela. Poema batzu bata bestea-

ren jarraian daude, gai berari lotuak, ziklo bat osatuz. Hurrengook behintzat argiak dira:

- 1) «NI» nor naizen, non nagoen: 9-16 or.
- 2) «NIGANDIK HERIIRA PAUSOA»: (16. or.) ametsetik oroitzapenera» 17-26.
- 3) IPUINEN ZIKLOA: 27-29 or.
- 4) KANTEN ZIKLOA: 30-39 or.
- 5) IHAUTERIA: 40-44 or.

Ez dakit zatiketa honek baliorik izango duenentz liburua-
ren estrukturaioa (gainetik bada ere) ikusteko³. Baina bereiz-
keta horrek liburua-
ren teknika bat (progresioa, aurrera egitea)
ulertzen lagunduko digunez, bego bertan.

1. Tentsioa

Bere batasunean, tentsio bat agertzen du liburua. Poema osoari dario indar biren arteko borrokaren tentsioa. Titulutik hasi, eta bukatu arte. Nire ustez, liburua ez da tentsio horren adierazlea baino, eta horretan datza liburua-
ren fruiturik heldue-
netariko bat.

Hiru mailatan agertzen zaigu tentsioa: a) maila existentzial, pertsonalean; b) maila kontzeptualean; c) maila teknikoan.

1.1. Maila existentziala

a) Poetaren existentzi mailan gaude liburua hasten dugunean. Nolabait, eta xinplekeriaz esateko, «poetaren problema munduan» daukagu aurrean.

Nik...
bizitza...
ezin bizituz
dut egun egiten olerki (9. or.).

«Bere problema» azaltzen du, lehenbizi. Eta ondo-ondoan tentsioa: «nik bizitza ezin bizituz»; «eriotza bidean» doala diosku liburua-
ren lehen poeman. Ez da zoriontsu. Irigarayren tentsioak (eta hau presaka azpimarkatu behar dugun ezaugarria dugu), eta pozik ezak zerikusi handia du Herri honekin eta herriaren egoerarekin. Laster batean, gorago aipatu dugunez, poema ez da «Ni» baten expresabide izango, «Gu» batena baino.

Ihauteri miauteri
gaude arras eri...
arri aroan hemen ginabiltzan
eta hemen gaude,
ote egonen? (10. or.).

Esan beharrik ez badago ere, lehen olerkitik bigarrenera, aldatu egin digu aditz-pertsona, eta poemaren protagonista ere bai.

b) Maila existentzialean jarraituz, kontutan hartzekoa dugu ni/gu binomioak sortzen duen kontrastea:

negarra
kolkoratzen zaizkit, zaizkigu (22 or.).

Sufrimendua herritik dator eta herrira doa. Herriaren sufri-menduarekin bat egina dagoen mina adierazten du Irigarayk.

c) Baina Irigarayren etsipena ez da teorikoa. Esperientzia politikoak izan ostean, ez du sinesten politikaren jainkoetan. Ekin-tzaren osteko, krisialdiaren fruitu ote dugu poema hau? Ziur ez dakit, baina baiezkoan nago.

Matizazioaren matizazioz, beste puntu bat ere ezin dugu ahaztu. Kontzeptualizazioaren bitartez (eta aditza pluraleko lehen pertsonan erabiliz), orokortu egin du tentsioa; irakurleak ere parte har dezan, tentsioa irakurleaganatu. Tentsioak eskatzen duen kontraste-teknikaz hurbildu zaio problematikari, eta gainera esperientziak duen berotasunez. Oso garrantzitsuak iruditzen zaizkit *afektibitatearen* arlo semantikoaren barnean sar ditzaiegun hitzak.

1.2. Maila kontzeptuala

Irigarayk kosmos bat eraiki du bere liburuan; hobe, mundu-ai buruzko bere ikuspegia komunikatu du. Ikuspegi horretan oso bereziak dira euskal mitoak, Euskal Herriko kanta, dantza, ipuin eta jolasak; eta beste elementu tekniko harrigarri bat: Herriaren historiaren estilazioa: «Eta kondairazko ihauteriaren asieran sua dantzari zen / eta ura kantari» (41. or.).

Kosmos horren funtzioa argi dago: irakurlea bere problematikatik atera, eta tentsiozko beste problema paralelo batetan situatu: irakurlearen Herriko problematikan.

a) Maila kontzeptual honetan, oso garrantzizkoa iruditzen

zait liburuaren izenburua bera: *Kondairazko ihauterian*. Kontzeptu oso filosofikoa adierazten da hor: kondaira izana da, iragana, cgia; ihauteria, berriz, «Izan ez naiteena» da (15. or.). Oso hurbil gaude, beraz, ametsaren eta egiaren artean sortzen den tentsiotik⁴. Calderon-en *La vida es sueño* eta *El gran teatro del mundo*-ren kontzeptziotik ez dabil urrun Irigaray. Eta horrela agertzen da, agertu ere:

bizitzaren antzerkian
kondairazko ihauterian (9. or.).

b) Ez da gorago deskribatu dugun kontzeptu hori liburuan agertzen den bakarra. Oso garrantzizkoa iruditzen zait 14. orrialdean agertzen den poema: honetan *izana/izan zitekeena*-ren artekoa da tentsioa. Ohar binomioak duen ekilibrioa: *izan* arlo existentzialari lotzen zaio; eta *izan zitekeena* amets eta kontzeptu-munduari.

c) Liburuak agertzen duen tentsioaren irudia ondo ulertzeko, beharrezkoa dugu hurrengo zita:

oroitzapen eta amets
uztatu beharrez
horren itxaropenez,
errotik bizi nahiez
noa
goaz hiltzen (17 or.).

Lehena eta Geroa uztatu beharko ditu gure Herriak, bizi nahi badu. Baina (eta hau liburua zehar askotan aipatua da), «*goaz hiltzen*». «Itxaropenez» eta «bizi nahiez» dabil Irigaray. Baina tentsiozko baieztapen batekin bukatzen du poema: «*goaz hiltzen*». (Irakurlea ohartuko denez, joskera aldetik egin duen transgresioak ere tentsioa sentitzen laguntzen du). Eta hor berrirri garraisi itoa. Idazlea ezinetik ezinerako bidean dagoela ematen du testu horrek, bizitzaren eta heriotzaren arteko kinka larrian.

1.3. Maila teknikoa

Estiloaren alorra ere badugu pasarte hau, baina interesgarria deritzogu orain teknikari buruz zerbait aztertzeari. Tentsioa sortzeko darabiltza ondorengo teknikok:

—Batez ere, paralelismo eta kontrasteak ⁵:

Nik,
eriotza bidean
doan *sortu* berri honek
bizitza
goizeko ihintza

negar eta *kanta*
jauzi eta *dantza*
oskarbi eta *lainoa*

ezin *bizituz*
dut egun egiten olerki
bizitzaren antzerkian
kondairazko ihauterian (9. or.).

—Poemaren lerroen deslokalizazioa: Irigarayk ez ditu lerro guztiak leku beretik hasten. Poema espazializatu egiten duela esan genezake. Mezu berezi batzu toki berezia emanaz, mezuen garrantzia markatzen du. Leku berezi horiek paralelismoentzat daude batez ere. Goiko poema hori dugu adibide bat.

2. Progresioa

Irigaray ez da kontrasteetan geratzen. Lehenago aipatu dugunez, progresio bat ematen da haren lanean. Hau da, tentsioa ugaritu egiten da, orriak zehar gehitu biolentzia.

Gorago progresio bat aipatu dugu: poema «Ni» bati begira hasi arren, «gu» batetara iragaten da berehala.

Poetak, ezin bizituz, «olerki» egiten du («dut egun egiten olerki»); lehen orrialdean, azpimarka dezagun. Baina liburua bukatzen denean:

Ai, ci madarikazionea!
Ez dautzuegu sekulan barkatuko
ahuntz zarpail hori
oillar arroputza! (43. or.).

Ezinak tonua aldatu egiten du oraingo honetan.

Beste alde batetik liburuaren gaia bidaia bat dela esango nuke ezinetik ezinera. Narrazio bage kontaturiko bidaia. Eta ez du lirika-tonurik galduko horregatik. Lirika-prozesu honetan ai-

pagarrienak ditugu beste teknika bi: estilizioa, eta hainbatetan aipatu den tentsioa.

Progresioaz ari garela, berriro itzuli behar dugu estrukturari buruz esandakora. Zikloen bitartez, Euskal Herriko mitoak zehar bidaia bat egiten dugu.

Bidaiak berak ere progresioa eskaintzen du, ihauterira heldu arte. Horretan, Euskal Herriaren egoera, adierazten du, estilizaturik baina garratz: Gure Herria kinka larrian aurkitzen dugu orain. Eta poetak, lehenago itxaropen bage zegoen poetak, hauxe diosku:

dugun denok parte ar kondairazko ihauterian
ditzagun kanta eta dantza
dezagun guk ere izan auta
kosmozko artazuriketan
kondairaren ihauterian (44. or.).

Beraz, irtenbide-antzeko bat eskaintzen du poetak azkenean. Baina ez dut uste irtenbidea ere denik hori. Idazleak ez du bere burua baikortzat ematen. Baina ez sinestuz ere, ihauteri antzu horretan parte hartzen du. Sekulako tentsioa, angustia, nabari da bertso horietan.

3. Denbora eta Tokia

Poetaren larria gaur eta hemen lekuratzen da. Baina larria ez da gaurkoa, eta ez da hemen bakarrik geratzen. Horregatik, poetaren samina ez da maila existentzialean bakarrik geratu. Herriarekin bat eginik, herriarena bihurtzen du samina, eta mendez mende aurrera egin duen Herri honen geroak sortzen du, gai legez, liburuaren tentsioa.

Denbora ez da bat ere neurtua. Askotan hartzen du kontutan Euskal Herriaren iragana, oraingoaren erreflexio moduan, ordea:

Mendoza eta Gebara
beaumontesak eta agramontesak
oiñaztar etan ganboar,
oi gure herriaren
elkar artu ezina (20. or.).

Eta orainak, gaurkoak, ez du bat ere baliorik, geroaren erantzun gai bihurtzen ez bada. Den-dena dugu liburuan geroari begira.

Denborarekin gertatzen den bezalaxe, liburua ez da leku ar-
gi batetan mugitzen. Liburuaren espazioa *batez ere* Euskal He-
rria da:

arri aroan hemen ginabiltzan
eta hemen gaude,
ote egonen? (10. or.).

Laster aldatu egingo du idazleak bere ikuspuntua. Euskal
Herri hori, alde askoz ere kosmikoago batetik begiratuko du:
«lurra» deituko du.

Lurra
ama jainkosa (23. or.).

Baina ez da hor bukatzen idazleak egiten duen unibertsaliz-
azioa. Euskal Herria ludi guztiaren barnean agertuko du:

Eta mundua ba doa utsan barrena
bere ardatzaren bueltaren billa,
behin eta berriz irauliko da ludia
oro izanik lekutua, desegina,
euskal arnasak artuko ote lurra? (44. or.).

Irigarayren estiloaren marka legez har dezakegu konkretua-
ren eta unibertsalaren arteko oreka. Eta, beste aldetik, teknika
honek badu bere funtzionaltasuna. Hain zuzen, tentsioak agertu
egiten dira konkretutasunaren aipamenetan, eta unibertsalizazio
prozesuan, sakontasunez irabazi egiten dute.

4. Tentsioaren irtenbidea (?)

Gorago aipatua dago: Tentsioak sortutako larritasunaren er-
dian agertzen zaigu Irigaray. Eta larritasun horretan sartu gaitu
gu, irakurleok. Baina ba ote dago larritasun, angustia horretatik
irteterik? Nik neuk ez dut uste Irigarayk bide argirik ematen
duenik.

Oso telurikoa eta askotan panteista agertzen da idazlea. Lu-
rren eta izadiaren erraberritze amaibakoan sartua ikusten du
bere burua. Askotan iruditu zait Irigarayk proposatzen duena,
euskal mitoen mundu liluragarrira itzultzea dela:

goazen Aizpekolandako neskatxarengana (44. or.).

Ezin ukatuzkoa dugu idazleak euskal mitoak eta euskal he-

terodoxia⁶ erbiltzen dituen⁷ Baina iraganean galdu egin zuen Euskal Herriak:

ihauterian parte hartu gabe
lanbrotarteko xinaurri saldo gisa...
ezin erdietsiz askatasunaren osasuna (43. or.).

Bere ardatza, lema, beste bidetatik eraman beharko du:

dezagun guk ere izan autā
kosmozko artazuriketan
kondairaren ihauterian (44. or.).

Horretarako bai, Euskal Herri zaharrean oinarriturik eta erroturik aurrera egin.

Dena dela, ez dut uste itxaropen larregirik duenik dei horretan. «Mundua ba doa utsan barrena» baieztatu ostean, ez dakit biderik eskain ote dezakeen inork. Ez ote du Irigarayk hutsan gaiduko den dei bezala ikusten saiatze hori?

5. Estiloaz oharrak

Orain arte, gaia edo Irigarayren kontzeptua eta teknikak aipatzen saiatu gara, eta pentsamolde bakoitzaren azalpenerako zein teknikaz baliatu den adierazi nahi izan dugu. Jadanik markatuak ditugu: kontraste-teknikek, progresio kontzeptualak, zenbait estilizazio. Baina estiloari buruzko ohar batzu azaldu bage geratu dira.

Estiloaren kontzepzioaren aldetik, oso nabarmena dugu Irigarayrengan euskal ahozko literatura. Kanta, ipuin, ohitura, joko, errefrau eta kontu zaharren oihartzunak aurki ditzakegu liburua zehar. Elementuok Euskal Herriaren iragana girotzeko balio izan dezakete; baina bada elementu zaharron erabilera berri, pertsonal bat:

Gure amatxik
gau oro bezala lotarakoan
erran zuen

Jaun done Bladi
nik sua estali...

Eta zazpi aldiz zazpi mende iragan dira
sua gorderik
estalirik (30. or.).

Berresanez, gaurkotu egin du elementu zaharra.

Errepikapena da Irigarayk erabiltzen duen beste baliapide estilistiko bat: expresabide honek beti du oihartzunaren durundia, eta narrazio arrunt bat tentsiozko testu bihurtu digu. Ez dira ahaztekoak beste expresabideok: polisindetona, «eta» juntagailuaren erabilera obsesiboa eta esaldi paraleloak.

Hizkerari buruz, duen nafar kutsua markatu behar da. Baina, nik ez dakit hori estiloari buruzko datua den, ala estilistikatik dialektologiara iragan garen.

J. K.

¹ IRIGARAY, Jose Angel: *Kondairaren ihauterian*, CAP, Donostia 1978.

² «Bitartean» hitz honek keinu bezala funtzionatzen du. Agertzen den bakoitzean, atzean izaten du bigarren teknika hori.

³ Horrelako ardatz nagusi batzu ikusten ditugu liburua zehar. Baina ziklo batean sartu dugun poemaren bat edo beste, beste zikloren batetan ere egon daiteke. «Ziklo» hitzak sail borobil, bukatuak adierazten ditu; eta ez da hau gure liburuaren kasua.

⁴ Oso interesgarria iruditzen zait, beste ikuspuntu batetatik, hitz biek izan dezaketen sinbolismoa: kondaira, ahaltsuen zeregina da; ihauteria, herri xhearena. Baina argi dago, herriak egin behar duela gero eta gehiago bere kondaira. Interpretazio hau ez dut uste egiazkoa denik. Hitzon zentzu kontzeptuala, sinbolikoa baino argiago ikusten da, behintzat. Gera dadila interpretazio sinboliko hau tentsioaren adierazgarri bezala.

⁵ Paralelismoetan, ez ditugu kontutan izan anplifikazioak: «Bizitza/ goizko ihintza» ere zentzuaren paralelismo bezala interpreta daiteke.

⁶ Josepa Ederra heterodoxiaren ezaugarri bezala kontsidera dezakegu. Besteak etxean ziur geratzen diren artean, bera gauzez irteten da. Ohituraren transgresioa egiten duen pertsonaia ausarta dugu idazlearen begictan.

⁷ Horrelako itzulera bat nabari da M. Zarateren azken liburuan: *Utopiaren fantasian*, 79. or.

Euskal liburuak

TEJERIA, Martin: *Zernahi batez*. Erein, Donostia, 1980. 108 or. 13 x 20,5 zm. Xabier Leteren sarrera.

Beste euskal poeta berria plazaratu da lehen poesi bilduma honekin. Txukuna eta egokia da Ereinen argitalpen hau. Poeta gazte honen jarraituko al du bizitzak behar duen poesi dimentsio horren antena lantzen!

GARATE, Gotzon: *Lehortean. Ipuinak*. Gero, Bilbo 1980. 152 or. 11 x 18 zm.

Ipuinak eman dizkigu oraingoa Gotzon Garate idazle langileak. 1979an «Resurrección M. Azkue» saria irabazi zuen. Eta sari hartara aurkeztutako ipuinen erdiek eta beste batzuk osatzen dute liburu hau. Beste erdiekin beste liburuak egiteko asmoa dago. 23 ipuin dira liburu honetan jasotakoak. Teknika desberdinez eta euskara aberatsez eginak daude.

ALUSTIZA, Julian: *Lihoaren penak eta nekeak*. Jakin, Oñati, 1981. 226 or. 11 x 18 zm.

Industri aroaren atektaraino irauin duen produkzio mota baten berri ematen du liburu honen: lihagintzaren zehaztasunak. Azterketa hau gehien bat bere apez lanak Arantzazutik Euskal Herriko hainbat bazterretara eramanez, bertako aiton-amonon lekukotza apala jasoz burutu du egileak. «Lihoaren penak» ipuin zahar eta ezagunari egokituz, lihagintzaren pauso denak astiro agertzen ditu.

«San Isidro Saria» lehiaketan bigarren saria irabazi zuen lan honen lehen moldapenak. 1977an «Andima Ibinagabeitia» saria irabazi zuen, ostera, «Lihoak lorea urdin» izenburuz aurkeztutako lan beraren birmoldapenak.

Liburuak lihagintza teknika zehaztasun ugari azaltzeaz gain, haren inguruko giro, ohitura, festa etab. ere jasotzea nahi izan du. Gaur bizitzen eta ezagutu ere ezagutzen ez dugun eta bestalde hain urrun ez dagoen mundua bixi bixi begi aurrean jarri digu Alustizak. Euskara samurrean ipuin, bertso, esaldi, mito, kontakizun eta usadio asko agertzen da. Liburu honekin gure aurreko belaunaldi bati omenaldia egin nahi omen dio egileak. Eta bikaina egin dio egin ere. Irakurterraza, aberatsa eta interesgarria den liburu hau biziki gomendatzen diogu gure irakurleari.